This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Gp 83
434

Digitized by Google

Gp 83.434

HARVARD COLLEGE LIBRARY

FROM THE
George Schünemann Jackson
FUND
FOR THE PURCHASE OF BOOKS ON
SOCIAL WELFARE & MORAL PHILOSOPHY

GIVEN IN HONOR OF HIS PARENTS, THEIR SIMPLICITY
SINCERITY AND FEARLESSNESS

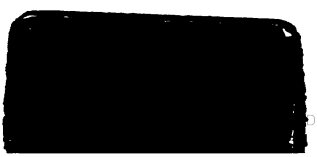

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

PLATONS STATSIDEAL

AV

AXEL HIRSCH

STOCKHOLM
WAHLSTRÖM & WIDSTRANDS FÖRLAG

Digitized by Google

Printed in Sweden

Gp 83.434

HARVARD COLLEGE LIBRARY
JACKSON FUND
Dec 2, 1926

Följande anspråkslösa sidor utgöra ett föredrag, hållet vid nyårsvakan 1907 i en nykterhetsloge i Stockholm, och det tryckes endast emedan begäran därom framställts av några välvilliga åhörare. — Bland mina källor vill jag nämna arbeten av Robert Pöhlmann, Hugo Bergstedt, Alfred Croiset, George Grote, Wilhelm Windelband, Handwörterbuch der Staatswissenschaften, R. von Mohl, Kleinwächter m. fl.

UPPSALA 1908
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Digitized by Google

Den grekiska antiken har ej blott för den stora allmänheten utan även för högt bildade personer länge framstått som en tid av omedelbar livsglädje och skönhetsnjutning, som en period i stort sett oberörd av vår egen tids mångfaldiga sociala frågor och strider och dessas sönderslitande inverkan på det mänskliga själslivet. Antikens solljusa, naiva glädjeliv skulle endast hava skuggats av den känsla av vemod, som insikten om livets och skönhetens förgänglighet alltid ingjuter i sinnet.

Särskilt hava skalderna spritt denna uppfattning om den grekiska forntiden. I smärtsam längtan efter den försvunna härligheten sjunger exempelvis vår store antikbeundrare Tegnér:

»O, diktens brudkväll, sångens jubeldagar,
för er vart mänskligt hjärta måste slå,
och skaldens längtan lågar upp och klagar:
O, varför, varför levde jag ej då?»

En senare tid har det varit förbehållet att förändra färger och valörer i denna bild. Man har funnit, att antiken upprördes av samma sociala strider och samma ekonomiska klasskamp som vår egen tid, ehuru de vitt skilda historiska förhållandena helt naturligt gåvo dessa strider en till det yttre olika prägel i forntiden mot i nutiden. Särskilt har den utmärkta

Digitized by Google

tyska forskaren Robert Pöhlmann i sitt vidlyftiga arbete »Den antika kommunismens och socialismens historia» givit ytterst värdefulla bidrag till kännedomen om antikens socialekonomiska struktur, de däri bottnande samhällsstriderna och om de planer till samhällsförbättringar, som uppstodo med anledning av de rådande missförhållandena.

Redan på 700-talet f. Kr. lära vi känna skarpa strider mellan en mäktig godsägaradel och den fattiga lantbefolkningen, som särskilt trycktes av de järnhårda skuldlagarna, vilka medgåvo fordringsägaren rätt till gäldenärens egen person. I Megara rådde under 6- och 500-talen f. Kr. en våldsam kamp mellan dessa sociala grupper, vilken slutade med adelns störtande. Skalden Teognis giver ett vältaligt uttryck åt den utarmade ädlingens hat mot »demos». Ett kraftigare och mera ursprungligt uttryck har väl aldrig det inrotade föraktet och övermodet gentemot den till makten stigande underklassen tagit sig än i rader som dessa:

»Trampa det hjärnlösa pack med foten och stöt det med pikens
stingande udd och tungt lägg på dess nacke ditt ok.
Aldrig finna du skall en hop så slavisk i sinnet,
aldrig — sökte du än längre än solljuset når.»

I Aten utkämpades före Solon hetsiga klasstrider beroende på olyckliga jordförhållanden: »hårda skuldlagar, de små jordlotterna förpantade, massor av insolventa jordarbetare sålda som slavar till utlandet, snikenheten på den ena sidan och nöden på den andra i ständigt tilltagande» (Bergstedt). Lyx och överflöd karakteriserade de lyckligt besittande, fattigdom

Digitized by Google

och brist härskade vid andra polen. Solon, en av de största och djärvaste »jordreformatorer», som någonsin levat, räddade dock genom en storslagen, kraftig politik Atens självägande bondeklass. — Den store jordägaren tränges emellertid så småningom i bakgrunden av handels- och industrimagnaterna, som särskilt uppstodo i och med »kapitalismens genombrott» efter perserkrigen. Man återfinner i Aten bolagsväsen och trustbildningar. Arbetsfördelningen blev allt mera genomförd samtidigt och i växelverkan med den inträngande kapitalismen. På ett ställe hos Xenofon heter det t. ex.: »Den ene gör mansskor, den andre endast fruntimmersskor. Här lever en blott av att sy ihop skorna, där en annan blott av att skära till.» Den fria arbetaren led oerhört av konkurrensen med slavarbetet, och det må här vara nog att framhålla, att i 400-talets Aten den stora massan av det kroppsarbetande folket levde under svårt ekonomiskt tryck. Genom en demokratisk författning hade väl folket fulla politiska rättigheter, men vad betydde det, då det saknade kraft att göra sig socialt gällande? Ur motsatsen mellan politisk frihet och socialt beroende måste kommunistiska tankar spira. Deras förekomst kunna vi se i Aristofanes »Kvinnoförsamling», varest det gycklas med de kommunistiska idealen.

— — Presidenten i den nya kvinnostaten, Praxagora, undervisar sin man i kommunismens läror: all jordegendom indrages till staten, likaså all lösegendom och ur denna gemensamma fond får sedan var och en, vad han behöfver. »Men om någon blir bötfälld», invänder mannen, »böterna kunna väl ej utgå ur stats-

Digitized by Google

kassan?» — »Processer förekomma ej i det nya samhället», svarar Praxagora, »ty där är intet att processa om.» — »Men om någon kommer och vill stjäla min mantel?» — »Så ger du honom manteln godvilligt, vad tjänar det till att bråka, och så går du till statsmagasinet och hämtar dig en bättre.»

Att Aristofanes på detta sätt i en komedi kunde gyckla med kommunismen visar, att kommunistiska idéer hade vunnit spridning bland allmänheten. Detta behöver emellertid icke bevisas indirekt, ty vi hava i behåll ett antal i romanens form klädda skildringar av samhällen, i vilka egendomsgemenskap rådde; även dessa romaner äro i viss mån ett tecken på missnöjet med de rådande förhållandena, ehuru deras förnämsta uppgift var att giva fantastiska reseskildringar à la Jules Verne. Det yppersta arbete, som måste ses i samband med de hetsiga politiska och sociala striderna, är dock *Platons Republik.*

Då Platon nedskrev dialogen Republiken, vars författande sträcker sig genom många år, befann sig redan Aten i nedgångens tecken. När Platon inträdde i mannaåldern, slutade det s. k. peloponnesiska kriget, som rasat i närmare trettio år mellan Aten och Sparta, men innerst var en strid mellan de båda handelsstäderna Aten och Korint om handelsväldet på Medelhavet. Med detta krig bröts Atens politiska makt. De blodiga striderna följdes av ett djupt sedligt förfall: penningdyrkan och njutningslystnad sutto i högsätet. Liksom i alla förfallsperioder härskade en ohejdad individualism, den enskildes utveckling, makt och njutning sattes främst, sattes över samhällets intressen och hälsa. Penningen betraktades

Digitized by Google

som det högsta goda, om guldet kämpade alla, och anseendet som en man åtnjöt steg eller sjönk med förmögenhetens storlek.

Knappast någon har som Platon förmått skildra de vådor för samhället, som den hänsynslösa kampen om guldet medför, och hans skarpsynthet är beundransvärd, då han analyserar denna kamps psykologiska verkningar. Särskilt giftiga pilar avskjuter Platon mot den orättmätiga penningspekulationen, jobbériet i alla dess former, och visar huru genom guldets orättvisa fördelning hat och avund uppstå människorna emellan. Under penningens herravälde i samhället uppväxer en sysslolös, onyttig klass av parasiter, som tack vare sitt kapital njuter en »gyllene frihet». Ypperligt skildras en rik lättings liv i 8. boken av Republiken. »Så lever han alltså dag efter dag, alltid givande efter för det begär, som sist gjort sig gällande, än dricker han vin och sänder efter flöjtspelerskor, än dricker han brunn och går igenom en avmagringskur; än sysslar han med allsköns sport, än är han alldeles overksam och bryr sig icke om något, stundom åter ser det ut som om han sysslade med studier. Ofta kastar han sig in i politiken, håller tal och handlar så, som det händelsevis faller honom in. Eller han får se folk, som ägna sig åt militäryrket eller köpenskap, genast kastar han sig med iver över dessa yrken. Ingen ordning, ingen lagbundenhet präglar hans liv, dock kallar han ett sådant liv angenämt, fritt och lyckligt och lever det till sitt slut.» Ett dylikt liv uppväcker klasshat nedifrån och är ägnat att påskynda den härskande plutokratiens makt. Åskådligt skildrar Platon verkningarna av ett

Digitized by Google

dylikt liv på den styrda klassens uppfattning. »När — — — de styrande och de styrda komma i närmare beröring med varandra på resor, vid fester, fälttåg, såsom stridskamrater till lands eller sjöss, särskilt när de under farliga krigsföretag betrakta varandra, skulle väl vid alla dessa tillfällen den rike ha anledning att se ned på den fattige? Skulle ej snarare motsatsen inträffa, när t. ex. en smidig, solbränd man ur folket erhåller sin plats i slaget bredvid den i skuggan förvekligade rike, som lider av för stor fetma, och han får se, huru denne plågas av tung andhämtning och många svårigheter? Kommer icke den fattige då på den tanken, att en dylik människa är rik just på grund av sin feghet? Och när folket träffas, viskas det: Våra herrar äro ena stackare.» — Till slut faller minoriteten för folkmassans makt. Men därmed är enligt Platon ej alls något vunnet. Inom folkets breda lager härskar nu alldeles samma lidelser som förut bland de privilegierade. Blotta ägandet av kapital stämplar den enskilde som en »folkets fiende». De lössläppta begären medföra till slut en allas strid mot alla, och massans välde ändar med »tyranniet»: den hänsynslösaste och kraftigaste rycker slutligen till sig allenamakten.

På detta sätt ser Platon utvecklingen i varje samhälle, där de materiella intressena utan band få tillfälle att skjuta i höjden.

Den olyckligaste följden av de rådande ekonomiska förhållandena var dock, enligt Platons åsikt, bildandet av två stater inom staten, de rikas och de fattigas. När de ekonomiska intressena voro de härskande, förvandlades de politiska partierna till sociala,

Digitized by Google

och partiernas strid gällde makten över själva staten, vilken man ville nyttja i eget intresse. Staten förnedrades sålunda till ett vapen, varmed det ena partiet sökte behärska det andra. Statsmakten, som borde stå högt över partierna, neddrogs att tjäna klassegoistiska syften.

Hand i hand med denna utveckling i Aten gick en individualistisk filosofi, som med all kraft hävdade den enskildes fullständiga frihet att efter eget godtycke gestalta sitt liv och handskas med sina ägodelar. Genom de olika intressenas fria spel skulle följa ett harmoniskt sakernas tillstånd. En filosof som Hippodamos från Milet ansåg staten endast vara till för att skydda person och egendom, ett yttrande, som fullkomligt överensstämmer med de åsikter, som framfördes av 1800-talets Manchestermän. Enligt denna uppfattning, vilken Ferdinand Lassalle så träffande karakteriserat som en »nattväktaridé», berövades staten egna självständiga kulturuppgifter, bland vilka den viktigaste ständigt varit folkförädlingen. Först genom en bitter erfarenhet insågo Manchestermännen den numera uppenbara sanningen, att det fordras en kraftig begränsning av de enskildes rättsområden, på det att det privata förvärvsbegäret ej skall bringa olycka över samhället. Denna sanning framstod, under den tid vi här behandla, klar och tydlig för Platon. Enligt hans uppfattning är ej staten till för individernas skull, utan snarare äro dessa senare till för staten. Staten är en organism, ett levande väsen, ej en summa av hopadderade enskilda, en organism, som lever sitt eget liv genom de många individernas

Digitized by Google

endräktiga verksamhet, var och en på sin särskilt bestämda plats.

Staten är icke till för att det starkare partiet skall kunna förtrycka det svagare; höjd över de stridande intressena har statsmakten sin egen sedliga uppgift: att förverkliga rättvisan åt alla, att göra människorna dygdiga, vilket, enligt grekisk uppfattning, var detsamma som att göra dem lyckliga. Och för att kunna fylla denna sin höga uppgift måste staten ha oinskränkt myndighet över alla samhällsmedlemmarna från vaggan till graven. Det kan nog ej förnekas, att Platon i sin berättigade opposition mot den huvudlösa individualismen alltför våldsamt vidgar statsmaktens område, som vi senare skola se; men det är Platons ovanskliga ära att bestämdare och mera genialiskt än någon vare sig före eller efter honom ha betonat samhällets rätt gentemot individerna och ha hävdat, att staten icke blott eller ens huvudsakligen har till uppgift att främja de ekonomiska förhållandena, vilket aldrig är något gott i och för sig, utan att den har en kulturell uppgift i detta ords högsta betydelse. — I den bästa staten måste de styrande vara fullkomligt fria från varje spår av självisk intresse, och Platon försöker därför draga upp konturerna till ett samhälle, där de styrande ej kunna falla för egoismens lockelser utan i varje stund endast och allenast ha det helas välfärd för ögonen.

Innan vi övergå att skildra Platons statsideal, torde några data ur hans liv och de allmännaste punkterna i hans filosofi böra anföras.

Digitized by Google

Platon föddes 427 f. Kristus. Hans anor voro lysande, enär han både genom fadern och modern hade kungablod i sina ådror. Platons hela läggning var avgjort aristokratisk. Rikt utrustad till både kropp och själ erhöll han en mångsidig, vårdad uppfostran; som yngling synes han ha varit mest intresserad av konst, särskilt poesin. Vid några och 20 års ålder kom han under inflytande av filosofen Sokrates. Efter dennes död begav han sig ut på vidsträckta, fleråriga resor och kom därvid även till Egypten. På Sicilien blev han inblandad i de politiska intrigerna vid tyrannen Dionysios hov. Han blev enligt en ej otrolig legend av denne utlämnad till det spartanska sändebudet, som lät föra Platon till slavmarknaden på Ægina för att där sälja honom. Platon, som nu var en 40-års man, blev emellertid friköpt. Han begav sig därpå till Aten, där han i trädgården Akademos strax utanför staden grundade sin berömda skola. Dels genom dialoger, dels i längre föredrag meddelade han här sin filosofi åt en växande skara av vänner och lärjungar. Den platonska akademien ägde bestånd cirka 900 år, till 529 e. Kr. I spetsen för densamma stod naturligtvis Platon så länge han levde, sedan en skolchef, som på den avgåendes rekommendation valdes av »lärjungarna». Vi få ej tänka oss denna akademi som en nutida bildningsanstalt, den var snarast ett slutet samfund med religiös läggning (Apollon var föremål för dyrkan), som ägnade sig åt vetenskapliga studier. Undervisningen var avgiftsfri, men enskilda medlemmar gjorde akademien donationer, för vilka bl. a. ett rikhaltigt bibliotek och värdefulla naturvetenskapliga samlingar

Digitized by Google

anskaffades. Platons störste lärjunge och hans like i vetenskaplig betydelse var Aristoteles, som själv grundade en egen skola, den s. k. peripatetiska. — Platons verksamhet i Akademien avbrötos stundom av resor. Till Sicilien begav han sig inalles tre gånger för att söka förmå den härskande fursten att lyssna till hans politiska idéer — men han reste förgäves. I besittning av sin fulla kraft ända till sin sista stund dog han 80 år gammal 347 f. Kr., »beundrad av samtiden, firad som en märkesman av eftervärlden, en fulländad grek och en stor människa, en man, som, förenande alla yttre företräden med hög intellektuell och sedlig kraft, adlade grekernas skönhetsliv med en så hög idealism, att verkningarna därav spårats under årtusen i den mänskliga tankens historia», yttrar Windelband. Att med få ord angiva huvudlinierna i Platons filosofi är alldeles omöjligt, helst som denna icke bildar ett enhetligt, avslutat system utan är framställd i ett stort antal skrifter från skilda perioder av hans liv. Hans tankar framträda därför i olika gestalt vid olika tider, de undergingo en oavbruten utveckling och förändring.

Platons sysslande med filosofin hade sin djupaste orsak i ett praktiskt intresse: han ville göra människorna dygdiga, lära dem det rätta handlandet. Men enligt den grekiska filosofin stod veta och handla i ett sådant förhållande till varandra, att *den, som visste det rätta*, även med nödvändighet *gjorde det rätta*. En människas dålighet berodde på bristande insikt om det rätta. Hade hon haft en fullt klar kunskap om det rätta, hade hon ej handlat orätt. Den viktigaste frågan för Platon blir alltså: *Huru skola vi nå*

Digitized by Google

sann kunskap för att kunna handla rätt? Det rätta handlandet, beroende på klar insikt, gör människan lycklig. Den dygdige är alltså lycklig, och dygden det högsta goda.

En del med Platon samtidiga filosofer, de s. k. sofisterna, hade förnekat, att människan kunde nå sann kunskap: iakttagelserna äro subjektiva, det är ingen garanti för att den ena ser och hör alldeles detsamma som den andra eller uppfattar det erfarna på samma sätt, och att den ena med sina ord menar detsamma som den andra; sant är det, som synes mig sant, menade sofisterna, gott det som synes mig gott, man kunde ej tala om något för alla riktigt handlande: rätt var det, som var och en själv ansåg vara rätt. Det fanns och kunde ej finnas *någon allmängiltig moral.* De sedliga buden voro »mänskliga påhitt». (Sofisternas åskådning var en genomgående skepticism, vars resultat blev moralisk nihilism.)

Sofisternas lära om kunskapens relativitet bestrides ej helt och hållet av Platon. Människan har nämligen enligt honom två olika slag av kunskap: den sinnliga kunskapen, sinneskunskapen och förnuftet. Med sinneskunskapen uppfattar hon den oss omgivande, föränderliga världen och vad som händer och sker i densamma. Denna sinneskunskap är en ofullkomlig och bedräglig kunskap om de i ständig förändring och växling varande tingen. Men det finnes, som sagt, en annan och högre art av kunskap, förnuftskunskapen. Med denna fatta vi den eviga, oföränderliga, andliga verkligheten, vad Platon kallar *idéernas* värld. Genom förnuftet erhålla vi sann kunskap om den sanna verkligheten, idéerna. Mot de

Digitized by Google

två olika kunskapsformerna, den lägre och den högre, svara alltså två olika världar, den oss omgivande sinnevärlden och idévärlden.

(Vad menar nu Platon med idéerna? Det är synnerligen svårt att angiva, och han drager gränserna för sin idévärld ibland trängre, ibland vidare. Närmast ha idéerna karaktären av artbegrepp: de angiva det gemensamma hos de enskilda ting, begreppet omfattar. Vi nämna en kvinna skön, en blomma skön och en byggnad skön. Begreppet skönhet angiver det gemensamma hos dessa olika föremål. Det innefattas icke i dessa föremål, begreppet skönhet är av en helt annan verklighet. Vi *föranledas* genom att iakttaga det sköna föremålet att fatta idéen skönhet. De olika tingen äro blott skuggan av idéerna.

Det sanna varat består sålunda av artbegrepp, som Platon tilldelar verklighet. Först menar Platon, att det finnes lika många idéer som artbegrepp, senare talar han endast om idéer, som innehålla en värdebestämmelse eller motsvara naturprodukter eller matematiska förhållanden. Det är omöjligt att angiva gränsen för idévärlden. Människans själ har en gång före födelsen »skådat» idévärlden, det är därför människan vid åsynen av sinnevärldens föremål *erinrar* sig de dem motsvarande idéerna.

Ju strängare Platon skillde mellan idévärlden och sinnevärlden, desto svårare blev det för honom att förklara idévärldens inverkan på tingen, det var två alldeles olika verkligheter. Slutligen tror sig Platon ha funnit lösningen genom att påstå, att idéerna äro orsak till skeendet i sinnevärlden genom att vara deras *ändamål*. Det finnes en idé, som sluter alla de andra inom sig, *det godas idé*, det är »solen i idéernas rike». Det godas idé, det gudomliga, är sålunda i sista hand grund och orsak till allt skeende.)

Människan fattar idévärlden med förnuftet. Människosjälen är dock ej alltigenom förnuft: den består enligt Platon av tre »delar», förnuftet, »högre begärförmåga» och »lägre begärförmåga». Till de högre begären kunna t. ex. räknas ärelystnad, vrede, till de lägre de rent djuriska drifterna.

Digitized by Google

Enligt Platon har nu varje själsdel sin dygd, eller rättare uttryckt, varje människa, hos vilken en av själsdelarna är förhärskande, har sin särskilda dygd, d. v. s. en viss grad art av fullkomlighet, hon bör sträva efter. Förnuftets dygd är vishet, de högre begärens dygd är kraft, viljeenergi, de lägre begärens dygd är självbehärskning. Den människa sålunda, hos vilken de lägre begären äro starkast utvecklade, är dygdig, när hon behärskar sig själv. Platon liknar vid ett tillfälle själen vid en man (förnuftet), som kör tvenne hästar, de högre och lägre begären. Förnuftet skall styra det hela, och den ena hästen, som villigast lyder tygeln (de högre begären) skall hjälpa körsvennen att få fram och lugna den istadiga parhästen (de lägre begären). När alla själsdelarna prydas av sina resp. dygder, råder harmoni, människan är rättrådig.

Liksom själen består av trenne delar, så består enligt Platon den bästa staten, d. v. s. den, som är till för att förverkliga rättvisan, av trenne särskilda stånd, *filosoferna*, de vetenskapligt bildade, som äro de styrande och inneha *hela* statsmakten, *krigarståndet*, som har att försvara staten mot yttre och inre fiender samt *den närande klassen*, som ombesörjer de materiella behovens tillfredsställande. Platons statsförfattning är sålunda en aristokrati, men i ordets bästa mening, det är de, som innehava den sanna kunskapen, sålunda de dygdiga, vilka skola härska, stifta lag, krigarne skola tillse att dessa lagar lydas och försvara staten, den närande klassen har att arbeta och lyda. Liksom själens tre delar har varje stånd sin särskilda dygd:

Digitized by Google

filosofernas, de styrandes, är vishet, krigarnes mod, kraft, viljeenergi, den närande klassens är självbehärskning. Platon ansåg ej, att staten borde bestå av tre stånd, *emedan* själen var sammansatt av tre delar; han kom till denna ståndsindelning genom andra undersökningar och överväganden, men fann sedan en slags bekräftelse på sanningen av sin ståndsindelning genom att den överensstämde med själens sammansättning.

Platon har öppen blick för arbetsfördelningens betydelse. Arbetsfördelningen innebär individernas varaktiga, hela livet fyllande anpassning för en viss levnadsuppgift. Denna genomförda arbetsspecialisering ligger i hela samhällets intresse, ty när en person koncentrerar hela sin verksamhet på ett bestämt och begränsat område, så stegras hans arbetes resultat. När detta nu gäller hantverket, skulle det då icke också gälla *statstjänsten*, behöves icke särskild, omsorgsfull utbildning för den ansvarsfullaste och mest krävande av alla uppgifter, länkandet av statens öden?

I Platons stat skall därför den skarpaste arbetsspecialisering råda, »var och en skall blott syssla med ett, skomakaren blott vara skomakare och ej samtidigt sjökapten, jordbrukaren blott jordbrukare och ej samtidigt domare, krigaren blott krigare och ej samtidigt affärsman».

De styrande, filosoferna, skola sålunda från första dagen av sitt liv utdanas för sitt blivande kall; då nu filosoferna utses bland de yppersta inom krigarståndet, blir det Platons uppgift, att uttänka de bästa möjliga betingelserna för dessa två högre ståndsutbildning för sitt kall. Det tredje ståndet, vars dygd

Digitized by Google

är självbehärskning och lydnad av statsmaktens påbud, behandlar Platon synnerligen knapphändigt.

Som jag i början av föredraget framhöll, var det *en oavvislig fordran* på den bästa staten, *att statsmakten ej utnyttjades i de självviska intressenas tjänst*, makten ej utnyttjades i de självviska intressenas tjänst, utan att de styrande helt och hållet uppfylldes av tanken på allas väl. Såväl lagstiftning som lagarnas tillämpning skall ske genom fullt självständiga, över de stridande intressena och partierna höjda personer.

För att minska de självviska intressenas makt hos de två högre stånden vill Platon för deras räkning *upphäva privategendomen*, vilken fortfarande skall äga bestånd inom den närande klassen. Det var ett djärvt och radikalt uppslag. Så länge de »besitta egen jord, egna hus och penningar, är det alltid fara värt, att de känna sig mera som husbönder och jordbrukare än såsom förvaltare av det allmännas angelägenheter», »att de uppträda såsom bistra herrar i stället för bundsförvanter och kamrater till de övriga medborgarna och skola framleva sitt liv med att hata och hatas, anstifta och själfva vara föremål för stämplingar och försåt, fruktande vida oftare och vida mer för de inhemska än för de yttre fienderna och gående sin undergång till mötes jämte hela staten». — De båda högre stånden få alltså icke hava någon privategendom. Deras livsbehov skola tillfredsställas av det tredje ståndet, »ingenting skall fattas dem, men intet heller bliva övrigt». De få icke »handhava eller befatta sig med guld och silver eller hysa det under sitt tak eller pryda sig därmed eller dricka ur guld- eller silverkärl». För att undgå att besmittas av det tredje ståndets självviskhet önskar

Digitized by Google

Platon, att de skola bo skilda från detta. Ett viktigt förhållande, som vi måste fästa i minnet, är, att Platon ständigt hade för ögonen och i tankarna den grekiska stads-staten, vilken blott bestod av en befäst stad med kringliggande landsbygd. Det tredje ståndet skulle huvudsakligen bo i staden, de andra i ett slags gemensamt, befästat läger utanför staden.

Men även sedan privategendomen upphävts för filosoferna och krigarna hade icke alla frön till egoism och självviska tankar blivit förstörda. Möjligheten till splittring på grund av stridande familjeintressen står kvar. Äktenskapet och familjen äga kraft att draga individernas tankar och intressen från omsorgen om det allmännas väl. *Därför måste även äktenskapet upphävas för de två högre ständen.* För dessa blir det sålunda kvinno- och barngemenskap. Då kvinnan ej längre såsom maka, husfru och moder har någon särskild socialekonomisk uppgift, jämställes hon av Platon fullständigt med mannen, hon åtnjuter alldeles samma uppfostran och utbildning som denne. Så deltaga de i de krigiska övningarna, de göra vakttjänstgöring och leva samma lägerliv som männen. Hon kan till och med stiga upp ur krigarståndet till medlem av filosofernas, de styrandes, stånd!

Aristoteles omtalar, att ingen av Platons tankar ansågs som en så oerhörd nyhet som just den plats, han anvisar kvinnan. I dåtidens Aten fanns en livlig kvinnorörelse; därom vittnar bland annat Aristofanes' komedier, t. ex. Kvinnoförsamlingen. Särskilt som hustru var den atenska kvinnans ställning föga avundsvärd. Äktenskapet hade ett ekonomiskt huvudsyfte: att skaffa arvingar till den förefintliga förmögenheten.

Digitized by Google

Den atenska kvinnan skildras som föga andligt intresserad, helt och hållet gående upp i materiella sysslor, och hon skildras ofta som grälsjuk och svag för dryckjom. Ett undantag bildade de av allt familjeliv obundna hetärerna, till vilkas sällskap männen voro hänvisade, då de önskade ett mera spirituellt och fängslande umgänge än deras hustrur i allmänhet kunde giva. Vid övergången mellan 4- och 300-talen ser det dock ut som om den atenska kvinnan börjat finna sin ställning otillfredsställande, och en kvinnlig emanicipationsrörelse tog fart.

Måhända ville Platon, som så fullständigt bröt med det gamla samhället, även på kvinnofrågans område taga de yttersta konsekvenserna, måhända hade han, som Windelband framkastar, i den dionysiska kulten sett prov på deras entusiasm, fysiska uthållighet och religiösa glöd? Måhända — det är dock minst troligt — är det hela skämtsamt menat, trots det djupa allvar, som genomgår hela hans filosofi och särskilt hans lära om idealsamhället. Det är ej lätt att avgöra. Trots äktenskapets upphävande råder dock alls icke vad vi skulle kalla »fritt kärleksliv». Långt därifrån. Även frambringandet av det nya släktet är inom de två högre stånden lagt under statens, d. v. s. filosofernas, kontroll. Fortplantningen regleras av staten. Frambringandet av de nya individerna får ej överlämnas åt tillfälligheten och de enskildas tycken. För staten gäller det att till styrande få en kroppslig och andlig elit, att på konstlad väg söka »driva upp» en allt högre typ av människan. Detta sker genom att »de bästa männen oftast förenas med de bästa kvinnorna och omvänt de sämsta med

Digitized by Google

de sämsta». Staten sammanför alltså de båda individer, genom vilkas förening den anser den bästa avkomman skall födas. De svagare och sämre barnen skola »skaffas undan». (Om de enligt spartanskt mönster skola utsättas eller överlämnas till familjer inom tredje ståndet, kan jag ej säkert avgöra.) Frukten av en förbindelse, som ej sanktionerats av staten, skall helst fördrivas. Under högtidligheter förenas å regelbundna tider de män och kvinnor, som filosoferna utvalt. För att avkomman skall bliva så kraftig som möjligt är männens ålder begränsad mellan 25—65, kvinnornas mellan 20—40 år. Alla de nyfödda barnen föras till ett barnhem, ingen moder får lära känna sitt eget barn utan måste giva modersmjölken åt ett annat. Dock skola de två högre ståndens kvinnor ej utmattas genom att för länge giva di; det skall därför finnas särskilda ammor. Alla barn, som fötts mellan 7 och 10 månaden efter den högtidliga föreningsfesten, skola anses som syskon.

Dessa bestämmelser synas vår moderna tid förvisso rätt stötande.[1] För Platon kunde de alls

[1] Vår tid syndar ju genom sin överdrivet individualistiska syn på rätten att sätta barn till världen. En reaktion härvidlag synes emellertid nu göra sig gällande. Den berömda sociologen prof. Edv. Westermarck skrev för någon tid sedan, att det nuvarande fullständigt fria och oberoende valet vid äktenskap är ett svårt misstag och en källa till nationell fara, då det leder till föreningar mellan individer, hvilka ofta äro fysiskt olämpliga att ingå äktenskap och vilkas afkomma följaktligen får lida. Han fordrade något slags läkarintyg rörande båda parternas lämplighet för en äktenskaplig förening, och genom lag borde äktenskap förbjudas mellan dem, som voro alltför fattiga för att underhålla familj eller som

Digitized by Google

icke vara detta. Han ordnade fortplantningen med hänsyn till statens bästa, och det som gagnade staten var i och med detsamma sedligt enligt hans uppfattning.

Uppfostran av de två högre ståndens barn är från början övervakad av staten, som söker att giva dem den yppersta kroppsliga och andliga utbildning, att utveckla deras intelligens och karaktär, så att de en gång kunna fylla måttet att osjälviskt ägna sitt liv åt statens bästa.

Gymnastik, musik, poesi och bildande konst äro utbildningens huvudmedel. Men för att litteraturen och konsten skall kunna fylla sin förädlande uppgift, läggas de under statens censur. Allt vad som kan befordra veklighet, osanning, osedlighet och irreligiositet skall undertryckas. Skalderna måste i idealstaten göra sig till organ för det goda och sedliga eller »alls icke dikta», som Platon uttrycker sig. Platon förvisar t. o. m. Homeros ur sin stat! Ingen kunde

sannolikt skulle frambringa en underlägsen avkomma. Människorna tillåtas ej i allmänhet att bedriva ofog för att helt enkelt tillfredsställa sina begär, och försynen kan alldeles lika väl åberopas att ansvara för varje annat slags fel och brister. Den invändning, som vanligtvis göres, tillade prof. Westermarck, är att alla sådana restriktioner vore kraftlösa, men detta är ej fallet. Naturligtvis kunde vi aldrig fullständigt förhindra framalstrande af olämpliga utom äktenskap födda individer, men en lag sådan som jag afser skulle säkerligen betydligt minska antalet oduglig afkomma. Alla länder ha försummat frågan om afkomman alldeles för mycket. Det beror helt enkelt på tanklöshet, att människorna med sådan likgiltighet betrakta äktenskapliga förbindelser, som med all sannolikhet leda till elände för deras avkomma. — Jmfr Edv. Wavrinskys motion vid 1908 års riksdag!

Digitized by Google

högre än Platon beundra de poetiska skönheterna i Odyssén och Iliaden, men han ryggar tillbaka för att meddela statsborgarne Homeros »gudlösa» uppfattning av den grekiska gudavärlden. Blott det sköna och passande skall framställas genom konst och konsthantverk, så att »ynglingarna, liksom boende i en sund och hälsosam trakt, må draga nytta av allt, från vilket håll än något skönt verk tränger till deras ögon och öron som en vindfläkt, vilken bringar sundhet från en hälsosam plats».

Religionen anser Platon nödvändig för att åstadkomma den fullständiga och plikttrogna hängivenheten för statens väl. Vissa trosföreställningar skola därför i form av myter bibringas det uppväxande släktet för att kuva de egoistiska anlagen och meddela detsamma en social uppfattning. Men den rådande grekiska religionen ville han ränsa från allt det myckna slagg, som fanns däri. Platons religion överensstämmer i sin renade form med hans filosofi, idéläran, in i vars tankegångar den uppväxande ungdomen skall ledas. Genom densamma vanns övertygelsen om det oändliga värdet i det liv för det allmännas sedlighet och lycka, som Platon bestämt för de härskande.

För att de bästa männen och kvinnorna slutligen skola bliva de styrande, är ungdomen underkastad en serie prövningar, varigenom deras karaktärsfasthet, andliga begåvning och vetenskapliga insikter skola komma till synes. Vid 35 års ålder erhålla de mest framstående höga ämbeten inom krigarståndet (som även har civil förvaltning till uppgift) för att vinna den praktiska erfarenhet, vilken jämte den vetenskapliga insikten är ett oundgängligt villkor för filosoferna.

Digitized by Google

Vid 50 års ålder är stunden kommen för dem, som i alla avseenden fylla måttet, att träda in i filosofernas, de styrandes stånd. De ägna sig nu dels åt sanningens studium, den platonska filosofien, dels åt ledandet av statens öden i enlighet med de höga, eviga principer, som de genom denna filosofi införlivat med sitt medvetande. Filosoferna ha den absoluta makten, och den kunna de icke missbruka, ty deras handlande är ej bestämt av självviska syften, de äro i allt ledda av statsintressets strålande idé.

Platon behandlar de högre ståndens förhållanden ganska ingående, det tredje ståndet, det talrikaste, avfärdas däremot mycket kort. Huvuduppgiften för Platon var att uttänka en statsform, där de styrande osjälviskt blott ägnade sig åt statens sanna väl. Voro de styrande fullt vuxna sitt kall, så blev samhället lyckligt och sunt. Det tredje ståndet får besitta privat egendom samt bibehålla äktenskapet. Hos detta stånd råder sålunda de självviska intressena; det kan ej som de andra stånden nå den på den sanna kunskapen grundade dygden, utan för detta stånd finnes endast den traditionella, vilken lockas fram genom nyttighetsberäkning eller framtvingas med våld.

De allra flesta vetenskapsmän ha ansett, att Platon, enär han blott ägnar några få ord åt den producerande klassen, ej alls har något intresse för densammas andliga eller fysiska väl; »densammas beskaffenhet är likgiltig för det allmänna», säger exempelvis Zeller.

Men det är svårt att föreställa sig, att Platon med sådan energi skulle resa sig mot den honom omgivande

Digitized by Google

verkligheten för att upprita planen till ett samhälle, där den övervägande majoriteten av befolkningen fortfarande skulle leva under samma egoismens och de inbördes stridernas herravälde som förut.

Det kan ej nekas till, att aristokraten Platon i likhet med den allmänna grekiska uppfattningen hyste en viss ringaktning för det kroppsliga arbetet över huvud, och att denna uppfattning flerstädes lyser igenom i hans skrifter. Det var först en senare tid, som erkände människovärdet oberoende av de yttre omständigheterna. Slaveriet förekommer i Platons idealstat lika väl som i Aristoteles statslära, ehuru Platon ej vill att hellener utan endast utländingar skola hållas i slaveri. Slavarne skulle behandlas med en viss humanitet, med någonting »mitt emellan förtrolighet och grymhet».

Av allt att döma ser Pöhlmann Platons åsikter om den kroppsarbetande klassen i en alltför ljus dager, då han bl. a. ur en skapelsemyt, som berättas i Republiken, och som framhäver att alla sinsemellan äro »bröder», vill draga allt för vittgående och — som det synes mig — ohållbara konsekvenser. Den moderna uppfattningen av »frihet, jämlikhet och broderskap» var den grekiska antiken främmande, något som Pöhlmann på andra ställen också framhåller.

Ehuru eftervärlden kallat Platons Republik en *utopi*, tvivlade ej filosofen själv vid nedskrivandet av sina tankar på dessas genomförbarhet. Och detta på grund av att hans stat var den »naturliga», de verkliga, honom omgivande staterna voro »onaturligt organiserade». Platon hoppades, att hans planer skulle kunna förverkligas, när tänkarne »genom en lycklig

Digitized by Google

slump» någon gång skulle komma till makten eller när någon kraftig envåldshärskare bleve vunnen för de platonska idéerna. Det fordrades dock en övergångstid, under vilken en ny generation skulle hinna uppväxa, vilken var genomsyrad av dessa idéer. (Man jämföre den övergångstid, som förutsättes i motionerna om rusdrycksförbud!) Platons tro på sitt förslags genomförbarhet måste naturligtvis stärkas därigenom, att han i sitt statsideal upptagit många drag ur det samtida grekiska statslivet. Särskilt hade han fäst sin uppmärksamhet vid doriska, främst spartanska, förebilder. Spartas lagstiftning präglades av uppfattningen om individernas fullständiga underordnande under statsändamålet och om nödvändigheten av, att staten från den första barndomen inverkar på och i önskvärd riktning leder medborgarnes tanke- och känsloliv. I fråga om krigarståndets uppfostran och kvinnornas ställning återfinna vi de spartanska förebilderna. I Sparta gjordes allt att försvåra samfärdseln med utlandet, för att jämförelser mellan hemlandets och utlandets förhållanden ej måtte anställas; så fick ej utländska resor företagas utan särskilt tillstånd. Handeln och industrien uppmuntrades knappast, endast de s. k. perioikerna fingo ägna sig däråt. Perioikerna utgjorde ett av Spartas tre stånd. Jämte spartiaterna, landets egentliga herrar, vilkas åkerlotter ej fingo delas eller avyttras, bildade de gentemot slavståndet, heloterna, en högre samhällsklass. Flera paraleller kunde dragas mellan det platonska och det spartanska statsidealet. — I detta sammanhang bör påpekas, hurusom de spartanska förhållandena och Lykurgos' idéer ofta under antiken fram-

Digitized by Google

ställdes mycket olika den faktiska verkligheten, enär Sparta fick tjäna som mönsterstat i den politiska och sociala polemiken. Den i agitationssyfte överdrivna skildringen upptogs sedan av historien.

Med tiden kom dock Platon till insikt om att Republikens idealstat väl passade för »gudar och gudaättlingar» men ej för vanliga dödliga. I det under ålderdomen skrivna arbetet »*Lagarna*» giver han *en skildring av »den näst bästa staten»*. Han sluter sig i detta långrandiga verk närmare till verkligheten än förut. Lagarnas brist på konstnärlig avrundning och dess osammanhängande utredningar har kommit forskare att tvivla på Platons faderskap, men numera anser man, att Lagarne utgöras av »efterlämnade papper», som med ringa skicklighet sammanförts och utgivits av en lärjunge.

Skillnaden mellan den bästa och den näst bästa staten är väsentlig. I den senare har den traditionella religionen intagit idélärans plats. Statsväsendets grund är en i etiskt avseende renad teologi. Med idéläran försvinner också filosofståndet och Republikens treståndsindelning. Den praktiska klokheten sättes i högsätet efter den filosofiska visheten. I stället för ett särskilt krigarstånd införes en slags allmän värnplikt. Kvinnan kommer nu blott med i »landsstormen». Det tredje ståndet — så styvmoderligt behandlat i den bästa staten — får i Lagarna en helt annan ställning och skiljes ej så skarpt som förut från de andra. Mot handel och industri hyser dock Platon i Lagarne en ännu större ovilja än i Republiken. Handeln skall inskränkas till ett minimum (staten får ej ligga alldeles invid kusten) och bör helst

Digitized by Google

överlämnas till utländingar eller övertagas av staten själv. De enskildes handelsvinst synes orättmätig. Industrin, vars utveckling ej bör gynnas, skall blott arbeta till husbehov, ej för export. Bakom dessa förslag ligger tanken, att näringslivet medför konkurrens och egoism, den ena söker största möjliga vinst på den andras bekostnad. Såväl Platon som Aristoteles opponera skarpt mot affärer med själva penningen (kreditaffärer). Penningens funktion är att vara ett bytesmedel. — Man har trott, att Platon kommit fram med dessa läror, enär han skulle ha haft ett ekonomiskt föga utvecklat samhälle för ögonen. Motsatsen är fallet. Han längtade mot enklare förhållanden från samtidens överkultur och de ekonomiska intressenas övervälde. Det sundaste och mest värdefulla produktionsfältet är jordbruket, som ju i alla tider satts så högt av samhällsreformatorerna, jag erinrar här endast om Tolstoi och Rousseau.

— — Och det är vida förnämare
att gå som en karl bakom plog och harv
än att taga sitt bröd som kräinare
med ocker på andras tarv.

Dessa rader av bondeskalden Carl Larsson i By kunde sättas som måtto över vissa delar av Lagarna.

Det är sålunda i agrarstatens tecken Platon nu vill lösa den sociala frågan. Medborgarnes antal skall vara begränsat, och genom äktenskapslagstiftningen skall tillses, att det ej överskrides. Området delas upp i lika lotter, som tilldelas statsmedborgarne med en slags ärftlig åborätt. Flera lotter få ej samlas på en hand. Även mot den lösa egendomens koncentrering hos den enskilde har lagstiftaren varit på sin vakt.

Digitized by Google

Det får varken finnas rika eller fattiga. Guld och silver få ej förekomma. Myntet är af simpelt järn och gäller ej utomlands. — Äktenskapet är ej upphävt i den näst bästa staten, men statens kontroll över detsamma är strängt genomförd. Även barnalstringen är noggrant övervakad. Uppfostran är gemensam, något hemliv kan ej trivas, enär »matlagen» i hög grad försvåra detta. Kvinnans likställighet med mannen hävdas fortfarande. I motsats till Republiken giver Lagarna detaljerade föreskrifter för alla statsmedlemmar och innehåller en utförlig civil- och strafflag. Lagarnes efterlevnad övervakas på det strängaste, den näst bästa staten är — enligt Windelbands träffande ord — helt och hållet behärskad av »en religiös sedlighetspolis».

Platon anstränger sig för att finna medel att förhindra, att några förändringar skall kunna ske i staten. Hans uppfattning är i egentligaste mening konservativ: inga förändringar i konst eller hantverk, intet privat initiativ. Inga utländska seder och bruk få vinna insteg, blott i undantagsfall får en utrikes resa företagas och vid hemkomsten efterses, att inga »nyheter» medföras. Staten har knappt annat göra än att upprätthålla sig själv, det rika, spelande grekiska kulturlivet pressas här till döds i hårda, livsfientliga former. Detta märkes särskilt i hans ställning till konsten, som han nu endast ser ur moralens synpunkt; så får musiken blott giva uttryck åt religiösa känslor, ej åt världsliga, varigenom sedefördärv främjas. Blicken skall så ofta som möjligt riktas mot höjden, det jordiska livet är en förberedelse till det himmelska. Vid en jämförelse mellan Republiken och Lagarna kan

Digitized by Google

man ej ett ögonblick tveka att giva hedersplatsen åt det första arbetet, den kraftiga mannaålderns verk med dess höga ideella flykt.

Man har ej sällan sett Platon framställas som den första betydande socialisten. Detta är emellertid alldeles oriktigt, så vitt vi med socialism mena den uppfattning, som vill upphäva privategendomen till produktionsmedlen och förvandla dessa till kollektiv egendom. Som vi sett upphäver Platon väl privategendomen för filosoferna och krigarståndet, men inom det talrika, värdeskapande tredje ståndet äro de enskilda i besittning av produktionsmedlen, om de än i sin ekonomiska verksamhet skola vara underkastade kontroll och ledning från samhällets sida. De två högre ståndens behov tillfredsställas av det tredje ståndet; statens styres- och ämbetsmän erhålla sin materiella ersättning in natura, det är allt. Det råder »konsumtionskommunism» för de två högre ständen.

Och dock kan man svårligen förneka, att det råder en nära släktskap mellan den aristokratiska atenska tänkaren och våra dagars socialdemokratiska arbetarrörelse. Ingen har skarpare än Platon påvisat, huru det enskilda förvärvsbegärets lössläppande medför samhällsfördärvliga följder, och huru nödvändigt det är, att statsmakten ej missbrukas i klassintressenas tjänst, utan har hela folkets väl till högsta riktpunkten. Men mest överensstämmer Platon kanske med den moderna socialismen i det bestämda hävdandet, att ett visst tvång, en inskränkning av den enskildes rättssfär, är nödvändigt för det allmänna bästa,

Digitized by Google

och att detta tvång, djupare sett, »icke betyder någonting annat än att tvinga honom vara fri», för att använda ett känt uttryck i Rousseaus Contrat social.

Man har velat finna stor likhet mellan Platon och en av socialismens skarpaste motståndare — Friedrich Nietzsche, men dennes utpräglade individualism står i klar motsättning till Platons strängt sociala uppfattning. Platon är visserligen individualist så till vida, som han med yttersta omsorg vakar över, att var och en erhåller den utbildning och plats, för vilken han bäst passar, och där han kan göra samhället den största tjänsten. För Nietzsche är övermänniskan själv målet; den kraftiga begåvningen har enligt den nietzscheanska moralen rätt till utveckling på de andras bekostnad, det bryr honom föga, om tusentals få slava och försaka, om blott genom deras arbete förutsättningarna skapas, ur vilka några övermänniskor, starka, sköna, helgjutna praktexemplar av arten människa kunna växa upp för att ägna sig åt en stor uppgift, för att frambringa eller värdigt njuta av en hög kulturs frukter. »Folket är blott en naturens omväg för att komma fram till en sex, sju stora män.» Huru långt stå ej Nietzsches övermänniskor från Platons filosofstånd, »vilket intet skall fattas, men intet heller bliva övrigt», och som oberört av självviska intressen ständigt skall hava det allmännas väl för ögonen och styra staten efter idélärans eviga principer, låt vara att filosoferna i denna sin uppgift också finna sin lycka. — Sammanställandet av Platon och Nietzsche har haft så mycket lättare att vinna insteg, som Nietzsche själv,

Digitized by Google

vilken ju var en stor kännare av antiken, prisar Platon för hans» ringaktning av medlidandet» (enligt Platon en förvekligande känsla), för hans »Pathos der Vornehmheit und Distanz» och med beundran nämner honom »den königlichen und prachtvollen Einsiedler des Geistes». En viktig likhet mellan de båda »övermänniskorna» är deras skarpa tillbakavisande av fordran på en moral för alla. Enligt Platon hade — som nämnts — det tredje ståndet en lägre art av sedlighet än det andra, och filosoferna hade ett högre sedlighetsideal än krigarståndet. Härmed kan man jämföra Nietzsches prisande av »herre-moralen» gentemot »slav-moralen».

Paralellerna mellan de båda tänkarna äro sålunda talrika, men en väsentlig skillnad råder dem emellan. Detta synes mig klart framgå av följande rader av Nietzsche (i Bortom gott och ont), vilka Platon nästan lika väl kunde ha skrivit *med undantag av de tre sista orden*, som stå i djupaste motsats till platonska idéer: »De egentliga filosoferna äro befallande och lagstiftande, de säga: så skall det vara! de bestämma människornas »varthän?» och »vartill?», de gripa med skapande hand efter framtiden; — deras vetande är skapande, deras skapande är lagstiftning, deras vilja till sanning, är — *vilja till makt.*»

Platons betydelse för vår tid ligger i hans bestämda betonande av det offentligas rätt gent emot individerna och i hans strävan att bygga upp ett samhälle, där ej den beslutande makten faller i händerna på stridande ekonomiska partier, som förväxla sina

Digitized by Google

egna intressen med statens och göra sin klassbestämda moral till en allmängiltig sådan. De styrandes *ansvar* har aldrig understrukits kraftigare än av Platon och rörande betydelsen av en utjämning av de ekonomiska olikheterna samhällsmedlemmarna emellan hyser han en uppfattning, som skulle hedra vilken modern socialpolitiker som helst. Han ser, hurusom överflödet å ena sidan främjar uppkomsten av en lyxindustri, som drager kapital och arbetskraft ifrån produktionen av folkets naturliga behov tillfredsställande varor. Platons hävdande av att staten hade andra uppgifter än främjandet av kapitalbildningen förtjänar också säkerligen att ihågkommas.

Det är helt naturligt, att mycket i Platons statsideal skall vara föråldrat, ja, man måste rent av förvåna sig över, att så många av hans idéer som verkligen är fallet, ännu äga fullkomlig livskraft.

Vad som kanske verkar mest främmande i hans statslära är den *fullständiga frånvaron av utvecklingsbegreppet* i modern mening. Den jordiska statens uppgift är att söka förverkliga den ideala staten, som är evig och oföränderlig. Den rätt, som staten skall förverkliga, är därför en gång för alla given och bestämd. Men det finnes ingen »rätt i och för sig», rätten är relativ och föränderlig. Rättsbegreppen växla genom tiderna och på olika orter och äro ständigt bundna vid de historiskt givna förhållandena. Platon visar vidare i sin statslära en alltför stor optimism, särskilt då han tror, att det är möjligt att erhålla en styrande grupp med så oändligt höga kvalifikationer i etiskt och intellektuellt hänseende, som filosofståndet skall besitta. Han hyste alltför överdrivna förhoppningar

Digitized by Google

om uppfostrans förvisso oerhörda betydelse. Platons och den grekiska filosofins mening att den, som vet det rätta, också gör det rätta, låter honom hoppas alltför mycket av kunskapens makt: intelligensen och viljan stå ej i det förhållande till varandra, som Platon förutsätter, ofta handlar människan tvärt emot det, som hennes uppfattning angiver såsom det sedligt rätta.

Platon hoppas genom privategendomens och äktenskapets upphävande för filosofståndet kunna befria de styrande från självviska bevekelsegrunder vid maktens utövande. Men det finnes lidelser, från vilka Platon ej kan befria sina styresmän, t. ex. ärelystnaden och kärleken, vilka skulle flamma upp så mycket häftigare i Platons stat, där inga strävanden efter materiella förmåner förekomma. Och ärelystnaden måste ju i den platonska staten stegras i intensitet genom hela det system av tävlingar och prövningar, som är infört för att få fram de i alla avseenden bästa individerna. Avund, missnöje, fronderande kotterier och stämplingar äro oundvikliga i den platonska idealstaten.

Platons uppfattning av arbetsfördelningen motsvarar ej vår tids. Enligt honom skall skomakaren endast vara skomakare, jordbrukaren endast jordbrukare, domaren endast domare. I denna fordran ligger naturligtvis en fruktansvärd ensidighet. Det moderna samhället söker genom tusentals förtroendeuppdrag, särskilt på förvaltningens område, stärka samfundskänslan hos medborgarne, och den gängse uppfattningen stämplar med rätta en person, som uteslutande sysslar med sitt yrke och ej har någon tid

Digitized by Google

eller något som helst intresse för det allmännas angelägenheter, såsom en mindrevärdig samhällsmedlem. Antikens störste historieskrivare, Thukydides låter också Perikles som en heder för Aten säga, att där förenade samma män vården av offentliga ämbeten med skötseln av egna affärer, och att även kroppsarbetarna i Aten besutto ett gott förstånd rörande de samhälleliga spörsmålen. Dock må vi ej glömma, att Perikles var en hängiven beundrare av den atenska demokratien.

Efter att hava underkastat Platons idealstat en utförlig kritik yttrar Pöhlmann: »Vi ha ingen anledning att se ned på Platons idealistiska socialfilosofi, emedan den har förbisett vissa sanningar. Den tankens trollmakt, som finnes i densamma, är så mäktig, att den ända tills den dag, som i dag är, har hållit andarna fängslade. T. o. m. vårt 'historiska' århundrade ha sett män åter göra sig skyldiga till Platons fel, ehuru de stått på den moderna socialekonomiska forskningens ståndpunkt.»

Detta är alldeles sant, ty vad är det i själva verket annat än ett upptagande av en platonsk tanke, då Stuart Mill i sin självbiografi yttrar: »Jag ser framåt emot en tid, vars åskådningar och institutioner äro så fast vilande på förnuftet och livets sanna behov, att de *aldrig åter* liksom alla föregående och nuvarande religiösa, etiska och politiska åsikter *kunde försvinna och ersättas med andra.*» (Kurs. av förf.) På en viss punkt skulle utvecklingen sålunda alldeles avstanna, sedan man nått ett tillstånd, som skulle vara det bästa tänkbara! Platon har rent av en modernare uppfattning än Mill, ty Platon ansåg aldrig, att den ideala

Digitized by Google

staten kunde förverkligas av det jordiska samhället. Det gällde endast för det senare att så mycket som möjligt närma sig sin förebild i idéernas eviga, oföränderliga rike.

Det ligger i människans natur att aldrig slå sig till ro med ett vunnet resultat utan alltid kasta blicken hän mot ständigt högre och längre bort liggande mål, mot idealet. Idealen växla genom tiderna till innehåll och beskaffenhet, och vi se ofta huru en efterföljande tid medlidsamt skådar ner på en föregående tids högsta ideella strävanden. Intet är mera orättvist och intet mera bevis på bristande bildning än detta, att mäta en förgången tids åsikter och strävanden med egen samtids måttstock och självbelåtet yvas över vår egen överlägsenhet. Våra livsvillkor förändras ständigt och därmed våra ideal, som innerst blott är verklighetens bild, renad från allt det, som synes oss ofullkomligt, begränsat, sårande vår historiskt betingade etiska känsla. Detta betraktelsesätt kunde måhända giva en och annan skeptiker anledning att invända, att, då idealen skifta och förändras under seklernas lopp, det vore meningslöst hängiva sig fullt och helt åt samtidens ideella strävanden. Men det är icke så. Vi vinna vårt verkliga värde som människor, vi känna oss höjda över vardagslivets tyngande enformighet, först när vi fylka oss i ljuset från de mål, som lyfts upp över oss av våra bästa tankar och instinkter, utav den del av oss, som vi tro och känna vara det värdefullaste i vårt väsen. Huru tomt och ödsligt vore ej livet utan

Digitized by Google

kamp för våra ideal. Det känna vi särskilt i en stämningsfull stund som denna, då ett nytt år födes till världen med sin manande ovisshet och sina farhågor, men också med sina förhoppningar om lättade bördor, om solljus och glädje.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

Digitized by Google

Gp 83.434
Platons statsideal.
Widener Library
005734357
3 2044 085 154 045

Digitized by Google